

ВЪПРОСЪТ ЗА ЗАЩИТАТА НА МУЗЕИТЕ НА ОТКРИТО В СЛУЧАЙ НА ОПАСНОСТ ОТ ПРИРОДНИ БЕДСТВИЯ ИЛИ КАТАСТРОФИ, ПРЕДИЗВИКАНИ ОТ ЧОВЕКА

Кръсте Богоески

Музеите на открито съхраняват и интерпретират културното наследство в определен по-тесен или по-широк регион. Ако изхождаме от становището, че този вид музеи представляват "...научно ръководени сбирки или сбирки, намиращи се под контрол на учените, с цел комплексно представяне на селски, строителни, жилищни и стопански форми под открито небе"¹, то можем да констатираме, че тези музеи играят значителна роля в културата на всеки народ. Това се проявява по специфичен начин при съхраняването на оригинални предмети от миналото и заместители, с които се интерпретира определена тематика, идея и др. Те също така изпълняват важна роля – представят пред обществото и го запознават с онова, което принадлежи на миналото и настоящето. От гледна точка на стопанската дейност този вид музеи чрез туристическото предлагане имат голямо икономическо значение. Това налага нуждата от опазването на тези културни институции с цел да продължават да изпълняват своята благородна роля.

Въпросът за опазването на музеите на открито е еднакво важен колкото и опазването на конвенционалните музеи, ако се изхожда именно от предположението, че те съхраняват значими предмети от наследството, с което изпълняват важна обществена роля.

Рискът от катастрофи, предизвикани от човека, е доста голям. В близкото и по-далечно минало в различни части на света войните са нанасяли непоправими щети на културното наследство. Пресни са примерите на унищожаване на движими и недвижими паметни-

ци на културата в Ирак, Афганистан, Бурунди (Бужумбура, където при военните сблъсъци пострада музеят под открито небе), Босна и Херцеговина, Сърбия и Черна Гора (Косово), Македония и т.н. Обикновено музеите под открито небе се намират извън населените места и са удобни за използване от отделни воюващи страни. Това обаче увеличава риска от унищожаване на обектите заедно с движимите предмети в тях.

Рискът от терористични действия днес е много по-осезаем от когато и да било. Не се знае кога и къде могат да се извършат такива действия, при които освен човешките загуби могат да бъдат унищожени много значими предмети от културно-историческото наследство.

Сред катастрофите, предизвикани от човека, са и пожарите, които оставят тежки последствия върху предметите от културно-историческото наследство, без оглед на това къде се намират. Да припомним неотдавнашните пожари в различни части на Ирак или пък пожара в Мадагаскарския национален музей, при който до основи изгоря сградата и по-голяма част от музейните експонати. За този пожар вина носи човешкият фактор. От една страна лошата електрическа инсталация, а от друга нестандартните пожарогасителни уреди направиха хората безпомощни при локализирането на пожара.

Рискът от природни бедствия е също така осезаем. Има много примери по света като наводненията през 2002 г. и 2003 г. в Чехия, Германия, Франция, Венецуела, земетресенията в Япония, Тайван, Перу (2001 г.), Турция, Гърция, Македония (1963 г.) и на други места.

Никога не се знае каква катастрофа може да сполети културните богатства. Затова е необходима подготовка при нормални условия преди да се случат бедствията, за да се избегнат или намалят последиците.

Независимо от това къде се намира (в музей, музей под открито небе, библиотека, архив и т.н.) и какъв е видът на културното наследство (движимо, недвижимо, материално, нематериално и т.н.) съществуват три нива на действия: действия в нормални условия преди настъпване на извънредните обстоятелства, действия при извънредни обстоятелства (военни действия или природни бедствия) и действия в периода след катастрофите.²

Може да се каже, че дейностите в нормални условия преди настъпването на извънредните обстоятелства, са с най-голямо значение. На това равнище е необходимо да се предвидят всички възможни рискове, да се планира начинът на действие, необходимите средства за поддържане на дейностите и т.н. В тази фаза е необходимо: създаване на законова основа за защита на културните и природните богатства; съгласуване на документите с Хагската конвенция от 1954 г. и двата протокола от 1954 г. и от 1999 г. (въпреки, че и тази Конвенция в случай на въоръжен конфликт не може да защити културното наследство само поради факта, че е международен документ, но все пак представлява гаранция за защита на културните богатства. Необходимо е спазване на разпоредбите на Конвенцията и на двата протокола); разработване на планове за защита на културните богатства срещу военни разрушения и природни бедствия; съгласуване с международното законодателство (конвенции и други актове); определяне на дейностите, които трябва да се предприемат при нормални и извънредни обстоятелства; определяне на лицата, които трябва да се ангажират с дейности около културното наследство в извънредни условия; определяне на минимум от средства, които ще се използват за предотвратяване и намаляване на последиците; повишаване на съзнанието на широките маси относно опазването и защитата на културните богатства (използване на средствата за масова информация в тази посока); обучение на всички, които имат досег до културното наследство (полиция, армия, митница, противопожарни органи, специалисти и т.н.), ангажиране на държавата за подпомагане дейностите по предотвратяване на щетите за институциите и предметите от културното наследство; инвентаризация на културното наследство и водене на необходимата документация; прилагане на международни стандарти при документирането на наследството; прилагане на международни стандарти при строежа (противоземетръсни) и избора на мястото, при електрическите инсталации, противопожарни норми и т. н.; сътрудничество с фактори и служби за защита на културното и природното наследство (полиция, армия, противопожарна служба, Червен кръст и др.); специална защита на музеите под открито небе от пожари, с оглед вида на материала – лесно запалим (дърво и друг

традиционен материал), групирането на обектите и възможността за обхващане от пожар.

Солидната подготовка на дейностите, предприемащи се на първо ниво, дава гаранции, че последиците за културното и природно наследство ще бъдат намалени.

Действията при извънредни обстоятелства (военни действия или природни бедствия) изискват: практическо прилагане на планираните при нормални условия действия; ангажиране на международни фактори като мониторинг и събиране на данни за оценка на щетите.

Действията в следвоенен период или след природни бедствия обхващат: оценка на щетите, при които експертни екипи трябва бързо и съвместно да реагират; подготовка за възстановяване на унищожените обекти и конкретни действия за възстановяване на обектите. През този период е възможно многостепенно повторно увеличение на щетите при някои от обектите на културното наследство. Това се потвърждава от състоянието на отделни паметници в Македония, например на църквата в с. Матейче, Куманово, която многократно бе разрушавана и възстановявана. Подобно бе състоянието на повечето християнски паметници на културата в Косово и Метохия в резултат на етническото напрежение в този регион.

При защитата на културното наследство, а с това и на институциите, които се грижат за него (музеи и др.), значителна роля имат действията на правителствените и неправителствените организации като: ЮНЕСКО с повечето конвенции, протоколи, декларации,³ дискусии относно защитата на материалното и нематериалното културно наследство и др., ИКОМ, ИКОМОС, IFLA, ИКА, Червеният кръст, Международният комитет “Син щит” и др.

Специализираната неправителствена организация, която се грижи за защитата на културното и природно наследство от природни бедствия, предизвикани от човека, е Международният комитет на “Синия щит”. Организацията е основана през 1996 г. от четири неправителствени организации, занимаващи се с всички видове културно и природно наследство – ИКОМ, ИКОМОС, IFLA и ИКА. Целите и задачите на “Синия щит” са подкрепени с Раденската декларация от 1999 г., а през последвалите години са направени опити за афирма-

ция в международен план. Това особено добре пролича в началото на войната в Ирак, когато ръководството на “Синия щит” призова воюващите страни да обърнат по-голямо внимание на паметниците на културата и на институциите, които съхраняват предмети на културното наследство, като спазват Хагската конвенция от 1954 г. и двата протокола от 1954 г. и 1999 г. Също така важен е и мониторингът на територии, на които се водят военни действия, организиран от многобройни експерти (на територията на бивша Югославия, Ирак, Афганистан и т.н.). Международният комитет “Син щит” постепенно завладява световното пространство чрез основаване на отделни национални комитети в страните, които виждат необходимостта от тях. Утвърждаването на “Синия щит” в световен размер предстои. Това се потвърди на първата международна конференция на Международния комитет на “Синия щит” през юли 2004 г. в Торино, Италия. На конференцията бе дискутирано актуалното състояние на културното наследство в отделни застрашени региони на света, представени бяха съществуващите национални комитети, целите и задачите, постигнатите резултати. На Конференцията бе приета така наречената Декларация от Торино, с която се определя по-нататъшната дейност на Синия щит за защита на културното наследство при извънредни условия.

На края още веднъж да повторим констатацията, че навсякъде по света и по всяко време може да се случи природно бедствие или катастрофа, предизвикана от човека. Освен човешки загуби възможни са и загуби на културно наследство. Затова този въпрос изисква сериозен подход. При защитата на музеите (и под открито небе) като пазители на културното наследство при извънредни обстоятелства съществуват три нива на действия. За да се намалят загубите, много важно е първото ниво, което осигурява максимални възможности за защита на другите две нива. Разбира се, действията на “Синия щит” имат специфично място в успешната реализация на трите нива на защита на предметите на културното наследство в музеите и извън тях.

БЕЛЕЖКИ

1. Association of European Open-Air Museum (AEOAM). Tqgunsberichte. 1966-1972. Köln, 1974, p.109.

Цитирано по С. Недков, Музей на открито, София, 2000 г., стр. 9

2. Тези равнища на действия са изчерпателно и много образно показани в Охридската декларация от 2002 г. по време на Регионалната конференция, организирана от ИКОМОС – Македония, която бе посветена на риска за културните богатства в условия на война. Подобни становища са отбелязани и в Белградската декларация от 2004 г. по време на Регионалната конференция, посветена на превантивната защита на културното наследство на територии с етническо напрежение.

3. Особено важна е Декларацията на ЮНЕСКО от 2003 г. която касае съзнателното унищожаване на културното наследство.